

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ГУРІНА АЛЛА ВІКТОРІВНА

УДК 781.7; 784.4 «18+19» (043.3)

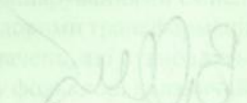
**СЕМАНТИКА МУЗИЧНО-ПІСЕННОГО
ФОЛЬКЛОРУ**

(на історіографічній базі досліджень ХІХ–ХХ ст.)

17.00.01 – теорія і історія культури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Харків – 2001

ЩЗ13(0)0
008

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00761828 (W)

Дисертацією є рукопис.
Робота виконана в Харківській державній академії культури
Міністерства культури і мистецтв України.

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор
Іваницький Анатолій Іванович,
Київський національний університет культури
та мистецтв, професор кафедри фольклористики
та народно-пісенного виконавства

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Бабій Неоніла Леонідівна,
Харківський державний інститут мистецтв
ім. І.П. Котляревського, завідувач кафедри
історії української культури

кандидат мистецтвознавства, доцент
Єфремов Євген Васильович,
Національна музична академія України
ім. П.І.Чайковського, доцент кафедри
музичної фольклористики

Провідна установа: Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України,
відділ культурології та етномузикознавства,
м. Київ.

Захист відбудеться «19» вересня 2001 р. о 14 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради К 64.807.01 Харківської державної академії
культури за адресою: 61003, Харків, Бурсацький спуск, 4, мала зала.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківської державної
академії культури за адресою: 61003, Харків, Бурсацький спуск, 4.

Автореферат розісланий «18» серпня 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства, доцент

Откидач В.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку гуманітарних наук називають «епохою семантики». Це повною мірою стосується і спеціальностей, об'єктом дослідження яких є фольклор. Можна констатувати певні досягнення філологів, етнологів в розробці проблеми семантики фольклору — реконструкції давніх смислів поетичних образів та сюжетів, смислової основи обрядів, звичаїв, ужиткових предметів. Необхідним є такий ракурс вивчення й традиційної пісенності — одного з елементів фольклорної системи — як умова з'ясування внутрішньої сутності загального цілого — традиційної культури. Проте декодування музичного фольклору, по суті, не розпочиналось.

Актуальність дослідження визначається нерозробленістю всієї сфери семантичної проблематики в музичній фольклористиці. Вітчизняна етномузикологія не знає праць, спеціально присвячених теоретичному вивченню музичної семантики. В дисертаційних дослідженнях питання семантики музично-пісенного фольклору не піднімалось. Проте, окремі моменти семантичної проблематики висвітлювались в статтях та дослідженнях, що присвячені іншим проблемам етномузикології. Це роботи З.В. Евальд, Ф.А. Рубцова, І.І. Земцовського, В.Л. Гошовського. Але проблема настільки багатовимірна, що її актуальність з часом лише зростає. Музична фольклористика залишає осторонь світоглядні питання традиційної музичної культури. Словесний, семантичний аналіз повинен бути визнаний як найбільш адекватний у розкритті сутності традиційної пісенності на всіх рівнях.

Вивчення семантики музично-пісенного фольклору підводить до необхідності нового розуміння культури в цілому. Глибокі розбіжності між типами культури — тієї, в якій домінує писемність і культури усної традиції — не зводяться до засобів фіксації культурної інформації, а виявляють їх сутність, природу. Найбільш архаїчні шари фольклору репрезентують в наші дні стару лінію розвитку культури, — дохристиянську. Вони дають можливість виявити витоки світогляду, що є важливим не лише як точка відліку, але і як феномен культури, що є самоцінним, з якого як із зародку розвивається все багатство ідей.

Уявлення, що виникли на відповідному етапі розвитку мислення, втілені в інтонаціях обрядових наспівів, кристалізувались в традиційній пісенності взагалі. Різність значень, зокрема звукових кодів, є об'єктивною для людей різних епох. Музичне мислення далекого минулого, безперечно, відрізняється від мислення сучасної людини. Тому генетичний смисл пісенних інтонацій майже зник під нашаруваннями смислів інших історичних епох. Необхідно побачити за смисловими трансформаціями первинні смисли, реконструювати первинне коло значень, які становлять сутність давнього світогляду.

В обрядовому фольклорі надзвичайно високий історичний статус мають всі його елементи — обрядові дії, обрядові вербальні тексти, обрядові пред-

ЛІТВІН В. Стефанів
АН України

мети. Такий же високий семіотичний статус мають і обрядові наспіви, як поєднання двох семіотичних рядів — вербального й інтонаційного. Аналіз народної пісенності як знакової системи в контексті світоглядних уявлень є актуальним в сучасній етномузикології.

Проблема семантики музично-пісенного фольклору складна й багато-вимірна. Зрозуміло, що зусиллями лише етномузикологів вона не може бути вирішена. Необхідна інтеграція спеціальних знань суміжних наукових дисциплін — етнології, лінгвістики, семіотики, історії, археології, психології. Горизонти цих наук за останні десятиліття значно розширились і етномузикологія отримала можливість використання їх досвіду та певних досягнень для вирішення своїх фундаментальних проблем. Стало можливим вивчення музичної пісенності як одного з явищ загального процесу історії культури.

Враховуючи стан розробленості проблеми, необхідним і актуальним є узагальнення й систематизація вже дослідженого — доробку вчених інтонаційного напрямку вивчення музично-пісенної семантики та виявлення подальших напрямів дослідження.

Адекватне «прочитання» музичного фольклору, реконструкція давніх смислів традиційної пісенності, які віддзеркалювали певні уявлення про світ в культурному розвитку людства, є необхідною умовою найбільш повного усвідомлення сутності культури усної традиції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота пов'язана з розробкою комплексної наукової теми Міністерства культури і мистецтв України «Культура. Просвітництво. Дозвілля». Тема дисертації виконувалася згідно планів та наукових програм Харківської державної академії культури, де передбачені наукові дослідження регіональних фольклорних культур, а також розробка теоретичних проблем сучасної української етномузикології.

Дисертація виконана у відповідності з науковою темою кафедри українського народного співу та музичного фольклору ХДАК.

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження — з'ясувати специфіку семантичних кодів пісенного фольклору на рівнях інтонації та структури.

Поставлена мета обумовила завдання дисертаційного дослідження:

- виявити специфічні риси в поглядах на музичну семантику за основними парадигмами культур (античність, середньовіччя, схід, новоевропейська культура);
- проаналізувати ритмо-структурний метод щодо дослідження проблеми семантики музично-пісенного фольклору;
- виявити теоретичні положення інтонаційного напрямку вивчення музично-пісенної семантики;
- виявити можливості застосування методів семіотики щодо реконструкції інтонаційної семантики традиційної пісенності.

Об'єкт дослідження — музично-пісенний фольклор.

Предметом дослідження є семантика музично-пісенного фольклору.

Методи дослідження. В основу дослідження семантики музично-пісенного фольклору покладені принципи й методи вивчення традиційної культури, розроблені провідними вченими України та зарубіжних країн. У зв'язку з переважанням історіографічного ракурсу в дисертаційному дослідженні застосовується порівняльно-історична методика як узагальнююча. В той же час робиться спроба застосування комплексного підходу в розробці проблеми музично-пісенної семантики. Реконструкція давніх смислів пісенного фольклору як частини культури усної традиції неможлива без застосування методик суміжних дисциплін. Складність проблеми семантики музично-пісенного фольклору насамперед полягає у невизначеності теоретичних підходів до її розв'язання. Застосування взаємопов'язаних принципів вивчення традиційної пісенності є першою спробою визначення одного з них.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що в українському етномузикознавстві вперше в дисертаційному дослідженні поставлена і вивчається проблематика семантики музично-пісенного фольклору:

- узагальнено результати досліджень науковців щодо проблеми семантики музично-пісенного фольклору;
- виділено семантичний аспект теорії інтонації Б.В. Асаф'єва як основу семантичного аналізу інтонацій традиційної пісенності;
- визначено теоретичні підвалини дослідження семантики музично-пісенного фольклору;
- визначено методологічні підходи системного аналізу семантики музично-пісенного фольклору;
- визначено принципово новий підхід до виявлення семантики обрядових наспівів у зв'язку з їх періодизацією;
- виявлено специфіку інтонаційної семантики традиційних наспівів як співіснування семантичних узагальнень різних періодів розвитку пісенної культури;
- виявлено можливості ритмо-структурної типології як інструменту аналізу жанрової семантики пізнього періоду побутування обрядової пісенності;
- здійснено системне застосування категорій семіотики у визначенні первинної інтонаційної семантики традиційних наспівів;
- виявлено визначальну роль міфологічного мислення в утворенні первинної інтонаційної семантики;
- запропоновано гіпотезу визначення інтонаційної семантики раннього періоду обрядової пісенності;
- обґрунтовано положення про виражальні засоби традиційної пісенності як про знаки, які репрезентують музичну мову традиційних наспівів;
- розвинуто положення про тотожність семантичних рядів обрядового дійства в епоху міфологічного мислення.

Практичне значення одержаних результатів. Запропонована в роботі теоретична концепція розширює теоретичний та методологічний апарат дослідження семантики музичного фольклору. Результати дослідження можуть знайти застосування в науковій сфері етномузикології. Основні положення дисертації можуть бути використані в навчальних курсах теорії та історії традиційної культури, методики роботи з фольклорним колективом, а також при розробці нових курсів лекцій з теорії та історії традиційної культури у вищих та середніх навчальних закладах. Крім того, важливим для керівників вторинних фольклорних колективів є викладення концепції розуміння міфологічної семантики пісенного фольклору.

Особистий внесок здобувача. Розроблено системний метод дослідження семантики музично-пісенного фольклору. На підставі аналізу наукової літератури та інтонаційно-семіотичного аналізу традиційної пісенності запропоновано концепцію міфологічної семантики обрядових наспівів. Узагальнено й систематизовано теоретичні положення дослідників інтонаційного напрямку вивчення традиційної пісенності щодо проблеми музичної семантики. Виявлено два періоди функціонування обрядових наспівів — дожанровий та жанровий, — основою інтонаційних узагальнень наспівів яких є дологічне й логічне мислення. Запропоновано розглядати ритмо-структурні моделі як виявлення жанрової семантики традиційної пісенності.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри історії та теорії культури Харківської державної академії культури. Основні положення дослідження повідомлялись на щорічних науково-практичних конференціях ХДАК (1989–2000 р.) Результати й висновки дослідження виголошені на міжреспубліканській конференції «Проблеми збереження та дослідження музичного фольклору Херсонщини» (Скадовськ, 1991); на Всеукраїнському семінарі з питань викладання фольклору в навчальних закладах культури і мистецтв (Київ, 1993); на міжнародній конференції «Культура України: історія і сучасність» (Харків, 1994); на міжнародній міждисциплінарній конференції «Быт. Ритуал. Традиция» (Харків, 1998); на науково-практичній конференції «Сучасні форми відтворення традиційної народної культури» (Харків, 1998), на міжнародній конференції «Інформаційна та культурологічна освіта на зламі тисячоліть» (Харків, 1999); на міжнародній науково-практичній конференції «Процес соціалізації у контексті традиційної народної культури» (Харків, 2000).

За матеріалами дисертації розроблено й викладається авторський курс «Основи теорії й методики роботи з фольклорним колективом» (ХДАК, 1995–2001 р.р.); опубліковано 3 роботи навчально-методичного характеру (ХДАК, 1999).

Джерельною базою дослідження є обрядові пісні — власні матеріали, записані в фольклорних експедиціях на території України впродовж останніх п'ятнадцяти років; записи традиційної пісенності з фондів кабінету фольк-

лору та етнографії ХДАК; нотні збірки народних пісень; а також показові щодо становлення комплексного методу вивчення музично-пісенної семантики дослідження науковців.

Публікації. За темою дисертації опубліковано 7 статей, 4 з яких у фахових збірках наукових праць, а також тези доповідей у матеріалах наукових конференцій. Загальний обсяг складає 2,5 друк. арк.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (237 найменувань), додатку. Загальний обсяг роботи — 199 сторінок, з яких 174 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтована актуальність теми, сформульована мета і основні задачі дослідження, охарактеризована наукова новизна, теоретична й практична значимість одержаних результатів, наведені дані про апробацію та публікації наукових положень, що виносяться на захист.

У першому розділі «Передумови осмислення музики в історії культури» критично переосмислено процес та результати досліджень семантичної проблематики, прослідковано розвиток уявлень про музичну семантику від античності до нових часів, визначено напрями розробки дисертаційної теми.

Передумови вивчення проблеми семантики музично-пісенного фольклору були закладені науковими школами і напрямками етнології та лінгвістики XIX–XX ст., зокрема представниками еволюційної та міфологічної шкіл. Важливим моментом еволюційної теорії було прагнення відшукати універсальні категорії культурної історії. Е.Тайлором опрацьована теорія анімізму. Вчений доводить, що культова музика обрядів є відображенням світогляду первісної людини. К. Штумпф вважав, що музичні сигнали обумовлені їх магічним призначенням. Р. Лах акцентував необхідність вивчення психологічних та акустичних законів для розуміння сутності музики.

Початок вивчення міфів був закладений давньогрецькими філософами, які пояснювали міфи як тексти з епосу. Певні зрушення сталися з виникненням міфологічної школи в Західній Європі в 40-х роках XIX ст. Представники «індосвропейської» теорії в міфології брати В. та Я. Грімми та їх послідовники М. Мюллер, В. Маннгардт вказали на важливе місце народних вірувань у міфологічних питаннях. Усна творчість стала джерелом дослідження народного світогляду, встановлення зв'язків мови, народної поезії та міфології.

Представник російської міфологічної школи Ф.І. Буслаєв доводив, що мова й міфологія — це дві форми виявлення народної думки. О.Н. Афанасьєв, реконструюючи первісні корені слів, відновлював їх забутий смисл. Це, на думку дослідника, дозволяло розгадати давні звичаї, вірування. Цей метод дав поштовх декодуванню фольклору взагалі. В руслі міфологічних теорій створені праці М.Ф. Сумцова. З'явилися спроби пояснити смисл пісенних

образів. В загальному процесі дослідження народної творчості відчутне місце зайняли музично-пісенні твори, але вивчалися вони як усна поетична творчість народу.

Головним принципом лінгвістичної концепції О.О. Потебні є наскрізна семантичність. Важливим для подальших досліджень семантичної проблематики фольклору було виявлення семантичних рядів слів в широкому контексті розвитку мови й мислення.

Для етномузикології праці міфологів дали два головні наслідки: ставлення до фольклору як до культурно-історичної системи, яка потребує дешифрування, та спрямування досліджень в русло системного підходу.

В ХХ ст. відновлення розробки семантичної проблематики пов'язано з працями О.М. Фрейденбер, які стали методологічною основою для багатьох дослідників. Одним із головних є теоретичне положення дослідниці, згідно з яким міф є не лише оповідним текстом, а системою смислів архаїчного суспільства, моделлю світу. О.М. Фрейденберг запропоновано пояснення глибинних смислів родової й дородової епох. Це теоретичне положення визначило спрямування подальших розробок семантичної проблематики етнологів ХХ ст. — А.К. Байбуріна, С.Ю. Неклюдова, Г.К. Вагнера та ін. В їх роботах розвивається думка про міф як «елемент парадигми», єдину семантичну систему, яка реалізується у вигляді текстів — фольклорних та етнографічних. В роботах Ю.М. Лотмана, Є.В. Мелетинського, В.В. Иванова, В.Н. Топорова розробляються теоретичні основи реконструкції явищ традиційної культури. Цих науковців вирізняє семіотичний підхід до проблем відновлення світоглядних основ архаїчного суспільства. Праці перелічених учених стали методологічною основою даного дослідження.

Якщо в ХІХ ст. йшлося про дешифрування фольклорної поетики, то в ХХ ст. постає завдання пояснити музичні коди, але музикознавчого підходу виявилось недостатньо. Як теоретична й методологічна основа розглядаються роботи музикознавців, які застосовували семіотичний метод у вивченні авторської музики, розробляли основи теорії музичного знаку. Це роботи В. Медушевського, Ю.Г. Кона, М.Г. Арановського, А.Н. Сохора, В.Н. Холопової, С.Т. Махліної, А.А. Фарбштейна. В них традиційний для музикознавства термін «музична мова» втрачає притаманну йому до того часу метафоричність і набуває наукової обгрунтованості як система музичних знаків, що мають певний смисл, ставиться питання про специфіку музичних знаків.

В етномузикології семантичний аспект досліджень представлений роботами З.В. Евальд, Ф.А. Рубцова, І.І. Земцовського, В.Л. Єлатова, В.Л. Гошовського, С.Й. Грици, А.І. Іваницького. Проте, проблема ще далеко не вирішена. Складність розробки проблеми семантики музично-пісенного фольклору полягає передусім у невизначеності методологічних підходів. Специфіка предмету дослідження вимагає застосування комплексного мето-

ду, в той час як попередниками використовувались лише окремі методи й методики. Пісенний фольклор є елементом традиційної культури як метасистеми. Взаємопов'язаність всіх елементів традиційної культури не може не позначитися й на семантичному аспекті наспівів, зокрема на їх інтонаційній семантиці. Отже, застосування комплексного методу обумовлене залежністю семантики музично-пісенного фольклору від контексту культури усної традиції як метасистеми. Логікою історіографічного дослідження пояснюється огляд лише тієї літератури, яка є методологічною базою роботи. В наступних розділах критично проаналізовано праці представників трьох основних напрямів дослідження традиційної пісенності — ритмо-структурного, інтонаційного та семіотичного, що також продиктовано історіографічним ракурсом роботи. Семантичний аналіз явищ музичної культури за основними парадигмами культур дозволяє виявити закономірності розвитку музичного мислення, музичної семантики як відображення еволюції суспільної свідомості через звукову матерію.

Аналіз широкого спектру поглядів античних філософів виявляє сутність античності як епохи перевиникнення, перетворення, яка сполучає давні світоглядні уявлення й народження нового типу мислення. Античні ладові системи й акустичні дані щодо них, які збереглися в найдавніших історико-культурних джерелах, зафіксували один з моментів первинної диференціації звукового простору. Це був процес осмислення, «впорядкування» звукового хаосу в свідомості давньої людини. Процес внутрішніх змін смислових одиниць ладу вів до розширення їх функцій. Аналіз взаємозв'язку ладових та акустичних одиниць у розвитку, зроблений Е.В. Герцманом, розкриває механізм еволюції звукосмислу в античній музиці. Це письмово зафіксовані виявлення первинної образності-чуттєвості у сприйнятті людиною світу.

Середньовіччя продовжує античні традиції щодо певного емоційно-смислового сприйняття ладів. Чуттєва образність входила вглиб свідомості, все більше визначалися риси логічного мислення. Музика середньовіччя є сферою, що стоїть між чуттєвим та трансцендентальним світами.

Специфічним є феномен Сходу: професійна музика усної традиції (за Н. Шахназаровою) майже зростається з фольклором. Це відбувається завдяки спільній ладовій семантиці. Музика Сходу дає уявлення про музичну семантику канонічного мистецтва, до якого належить і фольклор. В циклічних жанрах східного професіоналізму «зона» канонізації точно визначена багатівковою традицією. Канонізовані елементи макомно-мугамного циклу (лад, ритм та ін.) містять концентрат художньо-емоційної інформації. Канонічне мистецтво виявляється системою із стійким типом кодування.

Для європейської свідомості XVIII–XIX ст. характерне сприйняття змісту музики як розвитку в усіх суперечностях. Ця риса є ознакою європейської культури щодо смислу музики на відміну від східного сприйняття — музика як певний стан, перебування в певному стані. Таке розуміння музики в новій

європейській культурі обумовлює увагу до осмисленого співвідношення тонів – інтонацій. До усвідомлення інтонації, як головного смислоутворюючого елемента, наближався Гегель. Музика засвідчує і «кодує» властивості часу та стану суспільної свідомості. Відзначимо особливості новоєвропейського періоду щодо осмислення музики: сутність музичного мистецтва досліджують філософи, а не музиканти-фахівці. Смысл музики — проблема світоглядна і звернення до неї філософів є закономірним.

Отже, назріла необхідність розробки комплексного методу дослідження семантики музично-пісенного фольклору. Необхідним є також узагальнення й систематизація доробку учених інтонаційного й семіотичного напрямів дослідження проблеми з метою вироблення теоретичної платформи для подальшої розробки музично-семантичної проблематики.

У другому розділі «Теоретичні й методичні основи дослідження» простежено формування ритмо-структурного методу, виявлено його можливості в розробці проблеми семантики музично-пісенного фольклору, викладено загальну методологію дослідження.

Перші кроки в розробці ритмо-структурного методу зроблені П.П. Сокальським. Встановлено, що основою російської й української народної пісенності є система складочислового віршування — первісна форма народної пісенності, сформована на загальнонародському ґрунті стародавнього Сходу. «Вільний» метр української народної пісенності збігається з будовою тексту віршів. Головні позиції дослідження ученого — розуміння вірша як основи пісенної форми, наголошення на одночасному вертикальному цезуруванні вірша й наспіву — підготували ґрунт для моделювання пісенного типу. Ф.М. Колесою здійснена класифікація строфіки українських народних пісень у зв'язку з еволюцією обрядових жанрів, розроблена одиниця порівнянь музично-словесної цілісності — музично-синтаксична стопа. Виявлено, що мелодичні типи пов'язані з обрядами. Впроваджені ученим аналітичні еталони міри виступають в ролі типологічних формул, які є критеріями дослідження пісенних діалектів та картографування пісенних типів. Синхронна класифікація тексту й наспіву свідчать, що словесно-музична типізація відбувалася на смисловій основі, що є підставою для виявлення жанрової семантики обрядових наспівів.

Спіраючись на досягнення попередників, К.В. Квітка створив ритмо-структурний метод дослідження традиційної пісенності. В працях ученого етномузикологічні питання типології виведено на світоглядні позиції. Розроблений метод виявляє можливості дослідження проблем етнічної міграції, асиміляції, етногенезу.

В той же час ритмо-структурний метод є інструментом визначення жанрової семантики. В обрядових жанрах спостерігається досить значне поєднання структури й функції. Календарні наспіви, весільні ладнання мають структуру, яка однозначно говорить про належність пісні до відповідного

жанру, обряду. Ритмо-структурні типи є знаками музично-поетичного мислення певного етносу, виявленням його своєрідності, свідченням певного історичного етапу його розвитку. Саме такі пісні склали наші прашури. Це їх культурний код на відміну від культурних кодів, зафіксованих піснями інших народів.

Проблема семантики музично-пісенного фольклору належить до кола проблем, вивчення яких передбачає цілісність, системність підходу. Основний акцент в роботі скерований на виявлення різноманітних зв'язків і відношень, що мають місце як всередині предмета, що досліджується, так і у взаємодії з культурою усної традиції.

Визначаючи методологічну основу роботи, автор виходив з необхідності комплексного підходу щодо вивчення проблеми. Це дозволило спиратись на філософські, загальнонаукові та спеціальні методи й методики.

Взємозумовлений розвиток наукового пізнання щодо проблеми семантики музично-пісенного фольклору відбивають принципи діалектики як фундаментального наукового методу. Це виявляється в послідовному виникненні трьох основних методів дослідження — ритмо-структурного, інтонаційного та семіотичного, їх взаємодоповненні у вивченні проблеми.

Концепція роботи обумовлена історичним принципом, який застосований для виявлення етапів розгляду проблеми музичної семантики в наукових дослідженнях. Цей процес співпадає з розвитком самої науки — етномузикології. Часові рамки розвитку інтонаційного методу дослідження музично-пісенного фольклору ввібрали продовження розробки та застосування ритмо-структурного методу у вивченні традиційної пісенності, а також народження семіотичного методу в етномузикології, яким позначений початок третього періоду дослідження музично-пісенного фольклору.

Принцип детермінізму відбиває внутрішні чинники вироблення концепції даної роботи. Він проявляється в тому, що проблема семантики музично-пісенного фольклору не могла всебічно розглядатись без попереднього вивчення більш широкого філологічного й етнологічного контексту традиційної пісенності стосовно загальної семантики фольклору. Цим обумовлений поступовий підхід до частково наукових методів дослідження культури усної традиції, традиційної пісенності як її частини.

Вироблення удосконаленого інтонаційного методу в лоні інтонаційного напрямку дослідження традиційної пісенності зробило можливим застосування категорій семіотики в розробці проблеми семантики музично-пісенного фольклору.

Методом порівняння виявлено зв'язок в семіотичній сфері на всіх рівнях дослідження — від емпіричного вивчення об'єкту, яким є фольклор, до співставлень в різних галузях науки.

В третьому розділі «Інтонаційні проблеми фольклорної семантики» здійснено системне узагальнення та подальшу розробку основних тео-

ретичних положень учених інтонаційного напрямку дослідження семантики музично-пісенного фольклору.

Аналіз доробку науковців інтонаційного напрямку виявив цікаві й вагомі результати. Місце підґрунтя для розробки семантичної проблематики закладено працями Б.В. Асаф'єва. Визначені такі принципові позиції: розуміння музики як розгортання інтонованого смислу; розуміння інтонації як звуко-сміслового явища. Вчений показав обумовленість музичних інтонацій, як уособлень звуко-сміслу, рівнем мислення й світогляду суспільства в кожен історичну добу. Б.В. Асаф'євим визначені основні моменти подальшої розробки проблеми семантики музично-пісенного фольклору. Це: усвідомлення ролі мислення в творенні музики; вказано на спільну якість інтонацій мовлення й музики — «тонність», — яка залишається в традиційній пісенності на первинному рівні; визначено виразові засоби як носії смислу; вказано на біологічні передумови виникнення інтонації.

Семантичний аспект теорії інтонації дав поштовх для розробки семантичної проблематики в роботах З.Я. Евальд, Ф.А. Рубцова, В.І. Єлатова, І.І. Земцовського, Є.В. Назайкінського, М.П. Блінової. Їх дослідження довели, що культура усної традиції зберігає сліди, зокрема інтонаційні, які породжені міфологічним мисленням. Сміслові уявлення різних епох, репрезентовані інтонаційним рівнем в традиційній пісенності, співіснують. В цьому відношенні музику усної традиції як інформацію неможливо переоцінити.

Календарний фольклор як основа традиційного фольклору не є «первісним», а становить систему, яка складалася в результаті тривалого історичного розвитку. Цей етап музичного мислення пісенна культура зафіксувала як «жанрову типізацію» інтонацій (за В.І. Єлатовим), тобто як узагальнення на рівні жанру, функції. Виявлено, що обрядові пісні пройшли два етапи становлення: дожанровий, коли інтонаційним узагальненням керувала емоція, і жанровий, коли інтонаційним узагальненням керувала функція. Специфіка смислових узагальнень репрезентує два типи мислення: дологічне й логічне.

Визначено, що кожен з типів інтонаційних узагальнень — «емоційної», «жанрової» й «образної» типізації інтонацій, є типом інтонаційної семантики. Інтонаційні узагальнення існують в традиційній пісенності паралельно, а також кожне попереднє в «знятому» вигляді в наступному інтонаційному узагальненні.

Традиційна пісенність є складною багатшаровою системою, музична мова якої еволюціонувала в історії культури, але зберігає специфіку різних періодів становлення. В музичній мові традиційної пісенності процес розвитку є в більшій мірі накопиченням, нашаруванням, ніж змінною попереднього наступним. Відповідно зберігається й семантика кожного з етапів становлення пісенної культури. Відмінність типізацій інтонацій — інто-

наційних узагальнень — обумовлена відмінністю типів мислення. Не розрізняючи цих суттєво різних періодів, дослідники вивчали їх як один, отожднюючи його з пізнім, жанровим.

Результати досліджень Є.В. Назайкінського та М.П. Блінової дозволяють дійти висновку: норми музичного мислення, семантику виражальних засобів необхідно вивчати в їх основі, у фізіологічних витоках. Біологічні чинники, як більш стійкі ніж соціальні, відіграли головну роль у творенні норм музичного мислення, які поступово склались в процесі історичного розвитку. Семантика музики опосередковано обумовлена фізіологічними й психологічними чинниками. Стимулом звукового виявлення емоцій були інстинкти, закладені в людині від народження. Кількість первинних «інтонацій-емоцій» незначна, але вони є основою, що утворює сферу виразності музичних інтонацій.

Генетичні витоки інтонацій мовлення й музики дослідники пов'язують з періодом довербального звукового спілкування. Первинна «інтонація-емоція» містила в собі логічне й емоційне, і, як доводять лінгвісти, була елементарною мовою на ранніх етапах розвитку людства. Це пояснює семантичну близькість інтонацій мовлення й традиційної пісенності. Отже, в своїй основі семантика інтонацій традиційної пісенності зумовлена смислом первинного спілкування людини.

І.І. Земцовський розширює можливості проникнення в сутність музичного матеріалу, залучаючи етнографічні дані. Вперше семантика традиційних пісень визначалась у порівнянні з етнографічним контекстом, обрядовими діями. Усвідомлення залежності всіх елементів обряду як системи дозволило вийти на співставлення семантики обрядових дій та пісенної семантики.

Періодизація інтонаційних узагальнень традиційної пісенності В.І. Єлатова створила історико-сміслову основу, яка дозволяє співставити результати досліджень пісенного фольклору як в рамках одного методу — інтонаційного, — так і результати досліджень, отримані за допомогою різних методів. Історико-смістова основа періодизації дозволяє привести в систему весь накопичений матеріал із семантичної проблематики фольклору.

Роботи учених інтонаційного напрямку, в яких знайшли відображення пошуки вирішення проблеми музичної семантики, не узагальнювались. Після досягнень Б.В. Асаф'єва виявились можливими роботи, які піддавали сумніву чи заперечували інтонаційний смисл музики, традиційної пісенності. Не отримали широкого розповсюдження позиції В.І. Єлатова, який пов'язав типи інтування з відповідними періодами в розвитку мислення («фазами пізнання»), тим самим визначивши різні семантичні періоди. Не залучались до контексту досліджень традиційної пісенності важливі результати робіт Є.В. Назайкінського та М.П. Блінової.

Співставлення поглядів учених інтонаційного напрямку дає вагомий резуль-

тати. Один з основних – розширення рамок пізнання традиційної пісенності за рахунок дослідження найбільш раннього історичного періоду існування обрядових наспівів. Це набуває великого значення для подальшої розробки проблеми семантики музично-пісенного фольклору.

В розробці проблеми семантики музично-пісенного фольклору важливими є теоретичні положення праць кожного з дослідників — Б.В. Асаф'єва, З.Я. Евальд, Ф.А. Рубцова, М.П. Блінової, Є.В. Назайкінського, І.І. Земцовського. Кожен з них збагатив надбання науки своїм індивідуальним підходом щодо виявлення інтонаційного смислу традиційної пісенності. Узагальнення результатів досліджень вище згаданих науковців дозволяє удосконалити інтонаційний метод і зробити його дієвим інструментом реконструкції давніх смислів музично-пісенного фольклору, створює теоретичну платформу, яка може стати основою подальшої розробки проблеми.

Система основних теоретичних положень може бути представлена таким чином: визнання функціональних взаємозв'язків мислення, мовлення й традиційної пісенності; визнання єдиних генетичних джерел інтонацій мовлення й пісенного фольклору, музики; визнання залежності інтонаційних узагальнень – типів інтонування – від розвитку музичного мислення в історії традиційної музичної культури; усвідомлення специфіки інтонаційної системи традиційної пісенності як співіснування декількох інтонаційно-смислових шарів; визнання психо-фізіологічного підґрунтя інтонаційної семантики пісенного фольклору, музики взагалі.

В четвертому розділі «Інтонаційна семантика обрядових наспівів крізь призму семіотики» виявлено семіотичний підхід у дослідженні традиційної пісенності в працях В.Л. Гошовського, А.І. Іваницького, продовжено розробку музично-семантичної проблематики із використанням системи категорій семіотики, запропоновано гіпотезу визначення первинної інтонаційної семантики обрядових наспівів.

В.Л. Гошовський виступив новатором, застосувавши методи семіотики у вивченні інтонаційної семантики реліктового жанру «гоєкань». Спираючись на методологію ученого, виявлено спільність виразових засобів «гоєкань» та обрядових пісень, а також мовного спілкування в найпростіших знакових ситуаціях архаїчного суспільства. Визначено, що «гоєкання», обрядові наспіви та первісне мовлення мають спільну функцію — спілкування. Особливість обрядового спілкування визначається сакральністю. Знакова система обрядових наспівів кількісно обмежена знаками, які суворо детерміновані магічною функцією обрядового спілкування, тому є константними. Семантика обрядових наспівів виявляється через комплекс виразових засобів: тембру, динаміки звука, ритмо-інтонації, прийомів виконання. Цей комплекс функціонує як знак.

А.І. Іваницьким виявлено логічні основи традиційної пісенної творчості. Визначено, що певний рівень музичної синтактики знаходиться у

відповідності з рівнем мислення людини в кожен історичну добу. Еволюцію типів мислення зберігають пісенні форми. Виявлені логічні основи дозволяють співвіднести проблеми формотворення із семантичними аспектами музично-пісенного фольклору. Типізація фольклорної творчості є наслідком поступового узагальнення (кодування) спочатку найпростіших виявлень логіки — опозиції уявлень, надалі таких фігур логіки, які виражаються через музичний синтаксис. Семантика звуковиявлення формується в синтаксичні конструкції. Структурні явища містять семантичні узагальнення, отже, є знаками музично-пісенного фольклору.

Давні явлення, осмислення людиною світу, закладені в пісенний фольклор, як і у всі форми духовної й матеріальної культури. Традиційна пісенність зафіксувала їх в звуковій матерії. Уламки попередніх текстових утворень (як тексти культури) не мають смислу в новому оточенні, тому що осмислення світу цивілізованою людиною відрізняються від первісної системи смислів. Реконструкція первинних смислів традиційної пісенності неможлива без заглиблення в архаїчні шари свідомості, без з'ясування особливостей міфологічного мислення і його зв'язку з процесами творення мови. Інтонаційна семантика традиційних наспівів повинна вивчатися з точки зору уявлень, що її породили.

Дослідниками визначена сутність міфологічного мислення як мислення уявленнями. Характерним є отожднення предмету і процесу, предмету і його властивостей. Міфологічне мислення базується на вірі в єдність двох світів.

Лінгвістами доведено, що найбільш рання форма мови, висловлювання якої складалася з одного звука, — є первинним етапом сучасної мови. Перші висловлювання, за даними психології, позначали ситуацію в цілому, не розрізняючи предмет та дію з ним. Це були примітивні звуки, змістом яких було спонування до дії. Саме цей зміст — спонука — як релікт міфологічних часів утримується й донині в обрядових наспівах. Ймовірно, що найбільш ранні прояви семантичних кодів, які простежуються в музичному фольклорі, беруть початок у смислових значеннях найпростішого звукового спілкування первісної людини.

Утворення звукового смислу, як і творення самих наспівів, було тривалим процесом. Акустичний звук не має властивостей бути знаком. Знаком він стає лише тоді, коли починає використовуватись як засіб спілкування. Смислові значення, які стоять за одиницями звукової мови тварин ще не є ні поняттями, ні уявленнями. Вони представляють собою сліди в нервовій системі, які існують на рефлекторному рівні. Натомість в мові людини за смисловими значеннями стоять образи, уявлення. Уявлення й поняття є формами смислового значення, що притаманні мовним одиницям. Уявлення є біолого-соціальним продуктом, який виникає внаслідок взаємодії вищої нервової діяльності й об'єктивних соціальних умов. Міфологічні уявлення є реакцією первісної думки на відчуття предмета в його чуттєвій наявності.

Необхідно розрізняти зорові й слухові уявлення. Первинні звуковиявлення «прамови», «протоінтонацій» — біологічні голосові реакції: плач, сміх, крик, — кваліфікуються дослідниками як основа глибинного шару музичних інтонацій. В суспільній практиці інтонації могли закріпитись тоді, коли виникав міцний зв'язок звуку та смислу. Щоб стати суспільно значимим, звук мав набути якості знаку. Лінгвісти стверджують, що в період довербального звукового мовлення одним звуком монемою позначалася вся знакова ситуація в цілому. Досвід людини, слід в пам'яті втілювалися в звук-смисл. Це були інтенціональні (усвідомлювані) звукові знаки, але ще не поняття, а уявлення.

Звук є спільною матерією мови тварин і людей, він є також матерією традиційної пісенності та музики. Звук-знак як смислова одиниця пройшов шлях від неусвідомлюваного (неінтенціонального) в спілкуванні тварин, через усвідомлення в найпростіших вербальних висловлюваннях первісної людини до вже неусвідомлюваних знаків-інтонацій в традиційній пісенності. Знак-інтонація справляє вплив на людину на емоційному рівні, діє на рівні підсвідомості. Така властивість звуко-смислу вироблена природою протягом тисячоліть існування живої матерії на землі.

Фольклорні наспіви полістадіальні й, відповідно, полісемантичні. Зафіксована в них первинна інтонаційна семантика закладалася в період допоняттєвого мислення й довербальної мови. Рівень традиційної пісенності як культури усної традиції засвідчує використання інтонаційних знаків як неінтенціональних. Як і в мовленні, вони несуть глибинну інформацію, яка закладалася на біологічному рівні. Неінтенціональні значення в традиційній пісенності існують в «знятому» вигляді.

Семіотикою вироблена система категорій — знак, предметне й смислове значення, знакова ситуація. Стосовно дослідження традиційної пісенності ці категорії застосовувались вибірково, неузгоджено. Плідні результати може дати лише їх системне використання. Саме тому, що семіотика представляє собою науку про знаки, вона разом з тим є наукою про значення цих знаків.

Знаком пісенного фольклору вважаємо інтонацію як комплекс, що включає тембр, динаміку звуку, ритм, прийоми виконання. Аналізуючи інтонації обрядових наспівів як знаки, отримуємо можливість обґрунтувати їх смислове значення, тобто визначити семантику. Смислове значення знаку семіотикою визнається як слід предмета (явища), що залишився в пам'яті тварини чи людини завдяки минулому досвіду. Смисловим значенням знаку може бути уявний, чуттєвий образ предмета (явища). Таким знаком в первісному співомовленні є заклична інтонація. Потенційна знакова мовна ситуація існує в пам'яті людини. Логічно припустити, що в пам'яті первісної людини залишився слід від реальної мовної ситуації, коли завдяки зрозумілості мовних (співомовних) знаків дія була виконана, мета спілкування досягнута.

В роботі запропоновано гіпотезу визначення первинної інтонаційної семантики обрядових наспівів. З цією метою змодельовано обряд як знакову

ситуацію, в якій системно функціонують знак-інтонація, її смислове значення, об'єкт (Купало, Марена, Коляда) і суб'єкт (людина) сакрального спілкування. Обряд розглянуто як формулу, в якій невідомим є смислове значення знаку — інтонацій обрядового наспіву. Відомо, що смисловим значенням знаку — закличної інтонації в даному випадку, — може бути уявний образ предмета (явища); відомо, що в свідомості первісної людини образ сприймається в цілому: предмет-дія-результат дії. Таким уявним образом, що залишився в пам'яті людини могло бути Сонце-його дії-результат дії; Весна-її дії-результат дії, що означало для архаїчної людини можливість існування — життя. Проте, цей образ мав в міфологічну епоху вираз «життя-смерть» як цілісність. Отже, семантику первинних інтонацій обрядових наспівів визначасмо як образ «життя-смерть». Землеробська епоха дає інше осмислення цього образу — відтворення, плодючисть, що має вираз «життя-смерть-життя».

З іншого боку: семантика окремих знакових систем обряду є однаковою, тому що «породжуючою стихією» виступає первісна свідомість. Дослідниками визначено, що образне уявлення передається групою метафор — тотожних і різних. Сміслово тотожність характеризує дієвий, предметний, вербальний семантичні ряди обрядового дійства як знакової метасистеми. Іншим не може бути й інтонаційний ряд як ще один репрезентант єдиного смислу, специфіки міфологічного мислення. Інтонації обрядового наспіву виступають звуковим втіленням світогляду людини. Первісна свідомість ототожнювала всі явища життя і повторювала свої уявлення в поліваріантних одна до одної формах. Різні знакові системи архаїчної культури мають загальну структуру значень. Загальна парадигма смислів виступає як програма поведінки — модель світу. В цілісній моделі кожний елемент розглядається як співвідносний з усіма іншими елементами.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні сформульовані та вирішені задачі з'ясування специфіки семантичних кодів музично-пісенного фольклору на рівнях інтонації та ритмо-структури. Головними науковими та практичними результатами роботи є такі:

1. Виявлено закономірності історичної послідовності виникнення, розвитку й удосконалення методів дослідження проблеми семантики музично-пісенного фольклору — ритмо-структурного, інтонаційного та семіотичного. Розроблено комплексний метод дослідження семантики музично-пісенного фольклору, який поєднує ритмо-структурний, інтонаційний та семіотичний підходи, а також враховує зв'язки з даними етнології, лінгвістики, фізіології вищої нервової діяльності, психології, теорії інформації.
2. Узагальнено й систематизовано результати, отримані етномузикологами інтонаційного й семіотичного напрямів вивчення проблеми. Виявлено, що вони утворюють теоретичну платформу для подальшої розробки музично-семантичної проблематики.

3. З'ясовано специфіку семантичних кодів музично-пісенного фольклору на рівнях інтонації та ритмо-структури. Вона полягає в тому, що ритмо-структура традиційних наспівів є виявленням їх жанрової семантики. Генетично первинна інтонаційна семантика репрезентує дожанровий період утворення інтонаційних смислів, має біологічне підґрунтя і в «знятому» вигляді залишається в наступних смислових шарах інтонацій традиційної пісенності. Інтонаційна семантика представлена в жанровій системі традиційної пісенності різними за часом утворення інтонаційними узагальненнями — типами інтонаційної семантики. Типи інтонаційної семантики визначаються як емоційний, функціональний та образний. Визначено, що первинна інтонаційна семантика обумовлена специфікою міфологічного мислення та психо-фізіологічним підґрунтям первинних інтонацій спілкування.
4. Запропоновано гіпотезу визначення первинної інтонаційної семантики. Первинна інтонаційна семантика традиційних наспівів визначається як образ «життя-смерть» в єдності. Запропонований механізм дешифровки дозволяє не лише віднайти первинні — міфологічні — смисли інтонацій традиційної пісенності, а й встановити закономірності утворення інтонаційної семантики різних шарів пісенного фольклору. Гіпотеза визначення первинної інтонаційної семантики базується на системі взаємопов'язаних позицій, кожна з яких обґрунтована працями визначних науковців. Цими позиціями є:
 - визнання єдності генетичних витоків мовлення та музики;
 - визнання особливостей звукового довербального мовлення, зокрема найбільш раннього типу мови — безфонемної й безмонемної — висловлювання якої складалися з одного звуку, що позначав ситуацію вцілому;
 - визнання закличних інтонацій характерними стильовими ознаками обрядових наспівів;
 - визнання традиційної пісенності знаковою комунікативною системою.
 Визначальними при цьому є специфічні особливості міфологічного мислення як мислення уявленнями, за законами якого творились інтонації традиційних наспівів як уособлення звуко-смислу.
5. Доведено доцільність реконструкції первинної інтонаційної семантики як елементу семантичної системи метасистеми обряду.
6. Виявлено, що ознаки міфологічного мислення зберігають засоби виразності традиційної пісенності як репрезентанти звуко-смислу. Головний смисло-навантажений засіб виразності — інтонація — генетично походить від звукового спілкування — неінтенціонального та інтенціонального.
7. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми семантики музично-пісенного фольклору. Воно потребує подальшого вивчення. Зважаючи на складність музично-семантичної проблематики, реферовану дисертаційну працю слід розглядати як крок на довгому майбутньому шляху опрацювання проблеми семантики музично-пісенного фольклору. Отримані у дисертації результати є основою для подальшої розробки музично-семантичної про-

блематики як в сфері музичної культури усної традиції, так і в сфері писемної музичної культури.

Основні положення дисертації опубліковано в роботах:

1. Гуріна А.В. Міфологічна семантика і традиційна культура // *Культура України: 36. ст. / Харк. держ. ін-т культури; За ред. М.В. Дяченка, В.М. Шейка. – Х., 1997. – Вип.4. – С. 51–57.*
2. Гуріна А.В. Погляди на музичну семантику в історії культури. Східна Європа. XX ст. // *Культура України: 36. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури; За ред. В.М. Шейка, О.Г. Стахевича. –Х., 1999. – Вип.5.: Мистецтвознавство. – С. 107–114.*
3. Гуріна А.В. Інтонаційна семантика обрядових наспівів крізь призму семіотики // *Культура України: 36. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури; Відп. ред. О.Г. Стахевич. – Х., 2000. – Вип.6. – С. 231–238.*
4. Гуріна А.В. Семантика як аспект дослідження культури. Історія питання // *Культура України: 36. наук. пр. / Харк. держ. акад. культури; Відп. ред. О.Г. Стахевич. – Х., 2000. – Вип.7. – С. 239–247.*
5. Гуріна А.В. Обрядова пісенність в системі пісенного фольклору // *Збірка статей аспірантів Харківського державного інституту культури / Під. ред. М.В. Дяченка, Н.М. Кушнарєнко, В.М. Шейка. – Х., 1997. – С. 29–35.*
6. Новгородова А.В. До питання про народну пісенну культуру України // *Культура України:36. ст. / Під ред. М.В. Дяченка, В.М. Шейка. – Х., 1994. – Вип.2. – С. 91–96.*
7. Гуріна А.В. Інтонаційний напрям дослідження музично-пісенної семантики // *Інформаційна та культурологічна освіта на зламі тисячоліть / Матеріали міжнар. конф. до 70-річчя ХДАК. – Х., 1999. – Ч.1. – С. 205–209.*
8. Гуріна А.В. Про міфологічні витоки весільного обряду // *Вестн. Харьк. унта. Сер. Філософія. – Х.,1998. – Вип.407: Быт. Ритуал. Традиция: Материалы Междунар. междисциплин. конф., 22–23 мая 1998 г. – С. 180–181.*
9. Гуріна А.В. Ритмо-структурні коди музичного фольклору // *Процес соціалізації у контексті традиційної народної культури: Міжнар. наук.-практ. конф., 14-17 груд. 2000 р.: Тези доп. – Х., 2000. – С. 63–64.*

Гуріна А.В. Семантика музично-пісенного фольклору (на історіографічній базі досліджень XIX–XX ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.01. – теорія та історія культури. — Харківська державна академія культури, Харків, 2001.

Розроблено комплексний метод дослідження семантики музично-пісенного фольклору, який поєднує ритмо-структурний, інтонаційний та семіотичний підходи, а також враховує зв'язки з даними етнології, лінгвістики, фізіології вищої нервової діяльності, психології, теорії інформації.

Виявлено специфіку семантичних кодів на рівні інтонації та ритмо-структури. Ритмо-структура традиційних наспівів є відображенням їх жанрової семантики. Генетично первинна інтонаційна семантика репрезентує дожанровий період творення інтонаційних смислів, має біологічне підґрунтя і в «знятому» вигляді залишається в наступних смислових шарах інтонацій традиційної пісенності.

Запропоновано гіпотезу визначення первинної інтонаційної семантики обрядових наспівів. В роботі генетично первинна інтонаційна семантика обрядових наспівів визначається як образ «життя-смерть» в єдності. Гіпотеза базується на системі взаємопов'язаних позицій, кожна з яких обґрунтована працями відомих науковців.

Ключові слова: традиційна культура, обрядові наспіви, міфологічне мислення, інтонаційна семантика, ритмо-структура, знак, семіотика.

Гурина А.В. Семантика музыкально-песенного фольклора (на историографической базе исследований XIX–XX ст.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.01. – теория и история культуры. – Харьковская государственная академия культуры, Харьков, 2001.

В диссертации определена специфика семантических кодов на уровне интонации и ритмо-структуры. Выявлено, что ритмо-структура традиционных песен отражает их жанровую семантику. Генетически первичная интонационная семантика представляет дожанровый период создания интонационных смыслов, имеет биологическую основу и в «снятом» виде остается в последующих смысловых пластах интонаций традиционной песенности. В тоже время интонационная семантика представлена в жанровой системе традиционной песенности различными по времени образования интонационными обобщениями — типами интонационной семантики. Типы интонационной семантики определяются как эмоциональный, функциональный и образный. Доказано, что первичная интонационная семантика обусловлена спецификой мифологического мышления и психо-физиологическими основами первичных интонаций общения.

Автором предложена гипотеза определения первичной интонационной семантики обрядовых песен. В работе генетически первичная интонационная семантика обрядовых песен определяется как образ «жизнь-смерть» в единстве. Предложенный механизм дешифровки позволяет определить не только первичные – мифологические – смыслы традиционной песенности, но и установить закономерности образования интонационной семантики различных пластов песенного фольклора. Гипотеза базируется на системе взаимосвязанных позиций, каждая из которых обоснована исследованиями известных ученых. Этими позициями являются: признание общности генетических истоков речи и музыки; признание особенностей звуковой довербальной речи, в

частности наиболее раннего типа языка, высказывания которого состояли из одного звука, обозначающего ситуацию в целом; признание зовных интонаций характерными стилевыми признаками обрядовых напевов; признание традиционной песенности знаковой коммуникативной системой. Определяющей при этом является специфика мифологического мышления как мышления представлениями. По его законам творились интонации традиционных напевов – средоточие звуко-смысла. Главное смыслонесущее средство выразительности – интонация – генетически связана со звуковым общением: неинтенциональным и интенциональным (неосознаваемым и осознаваемым). В работе обосновывается целесообразность реконструкции первичной интонационной семантики традиционной песенности как элемента семантической метасистемы обряда.

В диссертации выявлены закономерности исторической последовательности возникновения, развития и усовершенствования методов исследования проблемы семантики музыкально-песенного фольклора — ритмо-структурного, интонационного, семиотического. Разработан комплексный метод исследования, который объединяет ритмо-структурный, интонационный и семиотический подходы, а также учитывает связи с данными этнологии, лингвистики, физиологии высшей нервной деятельности, психологии, теории информации.

В работе осуществлено системное обобщение и дальнейшая разработка основных теоретических положений ученых интонационного направления исследования семантики музыкально-песенного фольклора. Выявлено, что обрядовые песни прошли два этапа становления: дожанровый и жанровый. Интонационные обобщения этих периодов определялись соответственно эмоциональным и функциональным уровнями. Специфику смысловых обобщений при этом обуславливают два типа мышления: дологическое и логическое. Смысловые обобщения различных эпох, зафиксированные песенными интонациями, сосуществуют в жанровой системе традиционной песенности.

Система основных теоретических позиций, образующая теоретическую платформу дальнейшего изучения музыкально-семантической проблематики, представлена в работе следующим образом: признание функциональных взаимосвязей мышления, речи и традиционной песенности; признание общности генетических источников речевых интонаций и интонаций песенного фольклора; признание зависимости интонационных обобщений — типов интонирования — от развития музыкального мышления в истории традиционной музыкальной культуры; осознание специфики интонационной системы традиционной песенности как сосуществования нескольких интонационно-смысловых пластов; признание психо-физиологической основы интонационной семантики песенного фольклора, музыки вообще.

В работе развито положение предыдущих исследователей, согласно которому первичные звуковыявления («протоинтонаций») — биологические голосовые реакции: смех, плач, крик, — являются основой глубинного пласта музыкальных интонаций. В общественной практике они могли закрепиться

лишь тогда, когда возникала крепкая связь звука и смысла. Чтобы стать общественно значимым, звук должен был приобрести качества знака. Знаковая система обрядовых напевов ограничена знаками, которые строго обусловлены магической функцией обрядового общения, поэтому они являются константными. Интонационная семантика обрядовых песен определяется комплексом выразительных средств: ритмо-интонации, тембра, динамики звука, приемов исполнения. Этот комплекс функционирует как знак.

Проведенное исследование не исчерпывает всех аспектов проблемы семантики музыкально-песенного фольклора. Полученные результаты являются основой для дальнейшей разработки музыкально-семантической проблематики как в сфере музыкальной культуры устной традиции, так и в сфере письменной музыкальной культуры.

Ключевые слова: традиционная культура, обрядовые песни, мифологическое мышление, интонационная семантика, ритмо-структура, знак, семиотика.

Gurina A. V. Semantics of the musical — song folklore (on the historiographical basis of researches of the XIX–XX centuries). – Manuscript.

The dissertation is submitted for the degree of Candidate of Art Studies according to the specialization 17.00.01. — Theory and History of Culture. — Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, 2001.

The complex method of studying semantics of the musical-song folklore has been worked out; it combines rhyme – structural, intonation and semiotic approaches, it also takes into account data of ethnology, linguistics, physiology of high nervous activities, physiology, the theory of information.

The specific feature of semantic codes on the level of intonation has been determined. The rhyme-structure of traditional songs reflects their genre structure. The genetically initial intonation semantics presents the pre-genre period of intonation sense creation, it has biological base and in the philosophical point of view it remains in the following intonation sense levels of the traditional song culture.

The hypothesis of determining of initial intonation semantics of ritual songs has been proposed. In the paper the genetically initial intonation semantics of ritual songs is determined as the unity «life-death». The hypothesis is based on the system of connected positions, each of them, was proved by researches of well — known scientists.

Key words: traditional culture, ritual songs, mythological mentality, intonation semantics, rhyme-structure, sign, semiotics.

Гурина Алла Вікторівна

СЕМАНТИКА МУЗИЧНО-ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ
(на історіографічній базі досліджень XIX-XX ст.)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства
17.00.01 – теорія і історія культури

Відповідальний за випуск – доктор мистецтвознавства,
професор А.І. Іваницький

Підписано до друку 09.06.2001. Формат паперу 60x84 1/16.
Папір офс. Гарнітура «Times». Віддруковано на ризографі.
Умовн. друк арк. 0,9. Облік.-вид. арк. 1,1.
Тираж 100 прим. Зам. 73. Безкоштовно.

Надруковано в лаб. множ. техніки
Харківської державної академії культури,
61003, Харків, Бурсацький спуск, 4

452210

